

Emily Greene Balch - A week in Hercegovina and Bosnia, 1908.

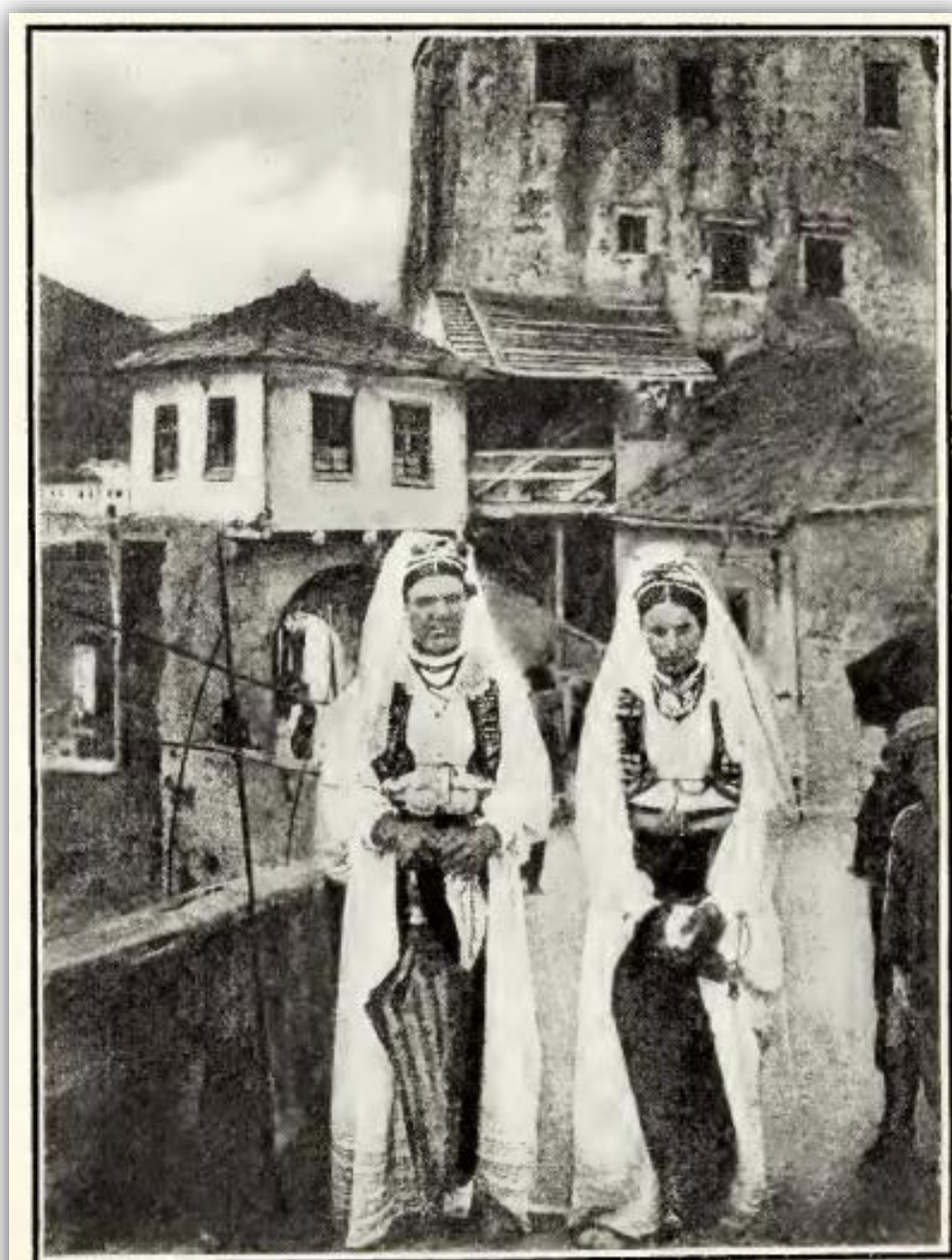
(prijevod dijela o Mostaru)

Emily Greene Balch (8. siječnja 1867. - 9. siječnja 1961.) bila je američka ekonomistica, sociologinja i pacifistica. Balch je kombinirala akademsku karijeru s dugogodišnjim zanimanjem za socijalna pitanja poput siromaštva, dječjeg rada i imigracije, kao i za rad na naseljavanju kako bi podigala siromašne imigrante i smanjila maloljetničku delinkvenciju. Imenovana je za profesoricu ekonomije u Wellesleyu, a iste godine Balch je unaprijeđena od izvanrednog profesora u profesora političke ekonomije i političkih i društvenih znanosti. Radila je u brojnim državnim povjerenstvima, poput prvog povjerenstva za minimalne plaće za žene. Bila je čelnica Ženske sindikalne lige koja je podržavala žene koje su pripadale radničkim sindikatima. Objavila je glavnu sociološku studiju o našim slavenskim sugrađanima 1910. Bila je dugogodišnja pacifistica i sudionica Međunarodnog odbora za medijaciju Henryja Forda. Kad su Sjedinjene Države ušle u rat, postala je politička aktivistica koja se protivila regrutaciji i podržavala je građanske slobode prigovarača savjesti. Suradivala je s Jane Addams u ženskoj mirovnoj stranci i brojnim drugim skupinama. Dobitnica je Nobelove nagrade za mir 1946. godine za rad sa Ženskom međunarodnom ligom za mir i slobodu (WILPF), a svoj je dio novčane nagrade donirala WILPF-u. Njezin govor o prihvaćanju naglasio je pitanja nacionalizma i napora za međunarodni mir. Balch se nikad nije udavala, a umrla je 9. siječnja 1961., dan nakon svog 94. rođendana.

Dan koji smo proveli u Mostaru bio je Uskrsni ponedjeljak za grčke pravoslavce, i privučeni zvonjavom zvona - zvona koja su bila tako često uzrokom sukoba u balkanskim zemljama, simbolizirajući u turskim ušima samu srž kršćanske nevjere, ujutro krenusmo u pronalaženje srpske katedrale. Katedrala je ljupko smještena na uzvisini iznad glavnoga dijela grada. Obredi unutar nje su bili zanimljivi i impresivni, s neobičnim ceremonijalom i upadljivim haljinama grčkog svećenstva. Ali bilo nam je drago što smo izašli i što smo uživali u pogledu na grad ispod nas. Na sjevernom obzoru teče dražesna Narenta, draguljastozelena i brza kao strijela kroz njenu sredinu. Mogli smo nabrojati vitke igle šesnaest minareta, mnogi od njih s kupolom ili dvije pored sebe, što je slučaj samo polovice džamija u gradu.

Spuštajući se strmim i uskim ulicama imali smo priliku vidjeti pojedine ljude iz neposredne blizine. Neopisivo neobičan je bio dojam haljina mnogih žena koje su nosile obične košulje do struka uz suknje, za koje se činilo da su poput naših, samo što su se vezane uz gležnjeve odjednom pretvorile u turske hlače (dimije - op. prev.). Dječaćići su bili odjeveni u odjeću poput dječjih noćnih košulja ili kostim Kate Greenaway, odjevni komad iz jednog dijela zakopčan gore na leđima i sežući do gležnja. Neke su žene bile u punoj turskoj odjeći, jako zastrte, s crnom maskom na gornjem dijelu lica i bijelim velom ispod. Među gologlavim djevojkama i ženama nižeg staleža primijetila sam najnevjerojatniju kosu bakrene boje koja je doslovno blistala kao polirana žica na suncu. Iznenadila sam se ovome među pretežito tamnokosim narodom, ali nakon toga sam saznala da je taj učinak bio umjetno proizveden.

Šetnja nam je pružila brojne ugodne poglede u dvorišta, verande, drvene zaslone prozora, hrabrih uzoraka i boja, a proveli su nas i pored zatvorenih i zabranjenih vrata ukrašenih s mnogo istrošene rezbarije na neobrađenom drvetu ili s grubim željeznim prstenovima koji su visili s ukrasnih perforiranih diskova. Jednom smo se sprijateljili sa siromašnom ženom, koja nam je uputila zagonetan osmijeh i neznatan pomak glavom te izrekla nekoliko isprekidanih fraza na srpskohrvatskom jeziku, a zatim nam je pokazala svoju kuću. Uspeli smo se klimavim vanjskim stepenicama iz dvorišta do njezinih soba koje su bile prilično gole, ali i neočekivano čiste, okrečene i izuzetno uredne. Četvrtasta petrolejska limena kanta i prijenosni štednjak očito su bili sa Zapada; dok nam je Istok predstavljen pokraj niskog stola obješenog na zidu, s malenim šalicama kave i djevojkom koja je čučala na podu kad smo ušli.

CHRISTIAN PEASANT WOMEN, MOSTAR.

Ubrzo smo prošli pored džamije, prve kojoj smo se približili, a budući smo se malo zadržali, poluodrastao mladić nam je ponudio da nam je pokaže. Kad bi se sudilo po načinu na koji je nosom tražio ključ, koji je napokon pronašao skriven na nadstrešnici dubokog trijema, jedva da smo zakonito ušli u nju. Unutrašnjost je bila orijentalna u svakoj liniji, u svakoj boji i detaljima, u čistim istrošenim tepisima koji su prekrivali cijeli pod, obojenim zidovima i rezbarijama poput obojenih stalaktita, preko niše koja pokazuje smjer molitve, i sirovih freski po zidovima koje predstavljaju plodove raja - smokve, datulje, trešnje, naranče, limunove i grožđe.

Kad smo stigli do predivnog mosta preko rijeke, sunce je grijalo gotovo nepodnošljivo vruće, a mi smo odjednom postali očarani zamamnim pogledom na kose padine grada dok je u daljini blistala snježna glava planine Porim. Porim - je planina prema Rimu (Po Rim - op.prev), jer prema grčko-pravoslavnim Slavenima, sve ono što je bilo okrenuto prema zapadu bilo je "prema Rimu" - Rim prema njihovu mišljenju predstavlja rimokatoličku primorsku zemlju - Dalmaciju.

Sam Stari most, po kojem je grad i dobio ime, kaže se da je izvorno bilo rimsko djelo. Svakako izgleda dostojno bilo kojeg pontifexa, s jednim šiljastim lukom gotovo sto metara iznad brze zelene vode. Pješačka staza, koju most jedino i ima, i sama je prilično strma. S naše strane je više slapova manjih potoka koji naglo padaju u rijeku tik uz most, održavajući rast vrtova u blizini svježim i blistavim neprestanim sprejom svojih kapljica.

Još jednom smo među ovim strancima pronašli točku ljudskog kontakta. Dva seljaka, muškarac i žena, vjerojatno kršćani, pozdravljaju nas dok su prolazili. Njihove blage sive slavenske oči na njihovim osunčanim licima bile su prijateljske i inteligentne. Razgovarali smo znakovima i razlomljenim riječima, žena nas je pustila da ispitamo izrezbarenu preslicu iz koje je vrtjela pređu u hodu i oboje su bili sasvim spremni za fotografiranje. Neki ljudi u ovim krajevima pokazali su, naprotiv, takav stid i skrivanje pogleda prilikom snimanja, da sam mogla samo pretpostaviti da su se bojali zloga oka. Kako je popodne malo zahladilo, pošli smo na vožnju do sela Blagaj, kako bi vidjeli izvor rijeke Bune - izvor gdje rijeka bogata vodom izvire u pećini ponad goleme litice.

Naš vodič do špilje bio je starac u vrlo odrpanom turskoj haljini, s manirima nježnim i gotovo udvornim. Srećom mogli smo slobodno razgovarati s njim, jer je naučio njemački u vojsci. Upozorio nas je da svoje stvari uzmemo sa sobom iz kočije i predložio da ih on čuva čim smoi ušli u hladnu hladovinu stijene i vratio nam ih je kad smo izašli na sunce. Donio nam je male šalice turske kave iz muhamedanske kavane u podnožju litice; zamotao je cigaretu i na našu zamolbu ju popušio; rekao nam je sve što nas je zanimalo, sve s ljubaznom prijateljskom familijarnošću.

Sama je špilja, dovoljno velika da se u nju uvesla kad je vodostaj malo niži nego kad smo bili tamo, a bila je ispunjena vrtlozima uskovitlane rijeke. Divlji golubovi, s bijelom ogrlicom koji su zanimali Darwina, uletavali su i izlijetali iz rupa na obodima stijena; jedan je uletio unutar špilje, popio vode, podigao glavu i opet pio. Lastavice su

jurile natrag i naprijed blistajući najsjajnijim i najljepšim plavetnilom na sunčevoj svjetlosti. Iznad, na vrhu litice, stoje ruševine vojvodskog zamka, Stjepangrad, predmet daleke prošlosti, manje-više povijesne. Kaže se da otvor na litici predstavlja usta jednog od njegovih podzemnih prolaza, iako izgleda izrazito nepogodno mjesto.

Jedna priča koja povezuje dvorac, špilju i klaustar pokazuje vrlo neobično miješanje u narodnom predanju klasičnih i istočnjačkih elemenata. Ispod, u špilji, priča se, nekada je prebivao zmaj, koji je prema uobičajenim pričama, svake godine zahtijevao žrtvu djevojke. Jednom je ždrijeb pao na Milicu, kćer vojvode, i bila je okovana za stijenu, kao slavenska Andromeda. Ali ovdje se priča razilazi - pojavio se plavokosi Sari Saltik, mladi derviš iz Sirije, u pravom je trenutku ubio zmaja svojim buzdovanom, a samrtno grčenje zvijeri izbacilo je velike komade iz litica. Sretni otac dao je kćer njezinu izbavitelju i sagradio za njega, muhamedanski klaustar na kamenoj polici ispod litice. Klaustar je nedavno oštećen padom kamena, ali u njemu još uvijek živi jedan ili dva muhamedanska derviša. Štoviše, posvećen je grobnicom samog Sarija Saltika koji posjećuju pobožni hodočasnici. Naš vodič, iako kršćanin, pokazao nam ga je s očitim pijetetom. Također smo vidjeli i buzdovan kojim je zmaj ubijen obješen na zidu uz grobnicu, starinsko oružje ubojitog izgleda. Na podu, u neposrednoj blizini, stoji zemljani vrč koji se svake noći iznova puni vodom za svečeve abdeste. Kažu da ga umrli svetac koristi jer je vrč svako jutro prazan, a pod moka, ali to sami nismo vidjeli.

Razmišljajući o mogućnostima profinjenog i zadovoljavajućeg života unutar pokidane odjeće, pratili smo našeg dronjavog vodiča da vidimo staru mlinicu najprimitivnije gradnje. Kao u Salomonovom hramu, nije bilo čavala; sve je bilo od drveta i održavao se na mjestu zakovan nespretnim klinovima. Mještani ovdje peru vunene tkanine, ubačene u vodenu struju, ispod dva velika drvena bata, koji ih naizmjenice udaraju. Na povratku smo prošli po drugi put vinograde, ispod zavjetrine snijegom prekrivene planine, uz vojarnu austrijskog odreda, kraj zapuštenih turskih groblja, gdje su grobovi muškaraca bili obilježeni turbanima, kao i pored ciganskog logora. Mali prljavi šatori bili su napravljeni od jedne trake tamne tkanine navučene preko grebenskog stupa, bez ikakva reda. Djeca su trčala za nama proseći, neki mlađi potpuno golih smeđih tijela.

Putovanje vlakom od Mostara do Sarajeva, glavnog grada Bosne, trajalo je nekih osam sati, prekrasna vožnja prekrasnim šumovitim padinama, a prevladavala je uglavnom bukva. Zupčasti motor vuče uskotračni vlak usponom do vrha Ivan Planine, granice sliva između Jadrana i Crnog mora. Razbacane tu i tamo stoje drvene kuće sa strmim krovovima od šindre i gospodarske zgrade, uključujući i kućice za pse.

Preveo: Tibor Vrančić